

HESIOD ȘI POEMELE HESIODICE ÎN LUMINA UNOR CERCETĂRI RECENTE

DE

A. PIATKOWSKI

Al cincilea deceniu al secolului nostru s-a caracterizat printr-o intensă activitate filologică cu privire la începuturile literaturii grecești : poezie eroică, didactică, genealogică, povestiri fantastice ș. a. m. d. Ca o apă vie, descifrarea parțială a Linearului B a dat studiilor homerice un impuls considerabil. Paralel cu numeroase publicații despre Homer, nici Hesiod n-a fost dat uitării. Numeroase fragmente papiriacee au adus anual completări la opera hesiodică. În cursul deceniului al cincilea au fost traduse și părți destul de întinse din poemele orientale din mileniul al II-lea și începutul mileniului I î. e. n., păstrate pe tăblițe de lut. Cunoașterea conținutului acestor tăblițe a îngăduit reconsiderarea alcătuirii și structurii vechilor poeme grecești, cele hesiodice inclusiv. În aceeași perioadă, problema raporturilor între Homer și Hesiod a cunoscut de asemenea un însemnat reviriment.

În darea noastră de seamă vom încerca să schițăm, după lucrările pe care le-am avut la dispoziție, câteva din cele mai actuale aspecte ale cercetărilor asupra lui Hesiod.

1. *Pseudo-Hesioda*. Fragmentele hesiodice pe papiri cunoscute pînă în 1966 au fost editate după Evelyn-White (ediția IV, îngrijită de Page, 1936) și Traversa (1951) de Reinhold Merkelbach, *Die Hesiodfragmente auf Papyrus*, Teubner, 1957. Marea ediție a fragmentelor hesiodice publicată în 1903 de A. Rzach fusese în 1913 îmbogățită cu nouă fragmente papiriacee la care, ulterior, Evelyn-White și Page au adăugat 15 fragmente, Traversa 17 iar Merkelbach 23.

Creșterea considerabilă a numărului fragmentelor hesiodice pe papiri a îngăduit papirologului francez Jacques Schwartz să alcătuiască o lucrare de sinteză pe care a înfățișat-o ca teză de doctorat Universității din Paris : *Pseudo-Hesioda, Recherches sur la composition, la diffusion et la disparition ancienne d'œuvres attribuées à Hésiode*, Paris, 1960, 631 p. + indici = 657 p.

Deoarece descoperirile de papiri din ultima vreme au dus la primejdia atribuirii unui prea mare număr de fragmente de școală hesiodică *Catalogului Femeilor*, J. Schwartz a făcut un sever examen critic situației din preajma anului 1960 și a ajuns, după impresia noastră, la unele concluzii caracteristice oricărui hipercriticism. J. Schwartz identifică *Catalogul Femeilor* cu *Eoiai* și consideră această operă de proveniență tirzie (sec. VI î. e. n.) ca rezultat al strati-ficării unor serii succesive de legende tesaliene și beoțiene care flatau vanitatea nobilimii locale (p. 486 și urm. ; p. 524). Despre o contingentă a *Catalogului* cu Hesiod însuși, Schwartz crede

că nu poate fi vorba. El introduce cu hotărîre *Catalogul femeilor* în Corpusul pseudo-hesiodic, în ciuda părerii filologilor din Alexandria care nu aveau dubii despre autenticitatea acestei opere (p. 33 și urm.).

Operele pseudo-hesiodice, *Catalogul Femeilor* inclusiv, se cuvin, după opinia lui Schwartz, atașate ciclurilor epice care circulau la sfîrșitul perioadei arhaice a literaturii grecești. *Catalogul Femeilor*, ca și *Melampodia* (Melampus era străbunul lui Adrastos), sînt producții care aparțin atît ciclului mitic cît și celui teban.

Din *Catalogul Femeilor* (*Eoiai*?) operă a căreia îi este consacrată cea mai mare parte a lucrării lui J. Schwartz (p. 265 — 483), s-au păstrat cîteva sute de versuri, parte fragmente literare, citate la diferiți autori, parte fragmente papiriace. Listele genealogice se pare că aveau prioritate asupra părților narrative. Autorul încearcă să pună oarecare ordine în șirul fragmentelor, pentru obținerea unui întreg, dar cum singur mărturisește, în practică, e vorba de un „puzzle” imposibil de dezlegat (p. 265). Și cu toate acestea, prin publicarea unui papirus egiptean inedit (P. I. F. A. O 322, cumpărat de Pierre Jouguet la Cairo în 1940 și descifrat în 1946) J. Schwartz aduce o contribuție esențială la cunoașterea începutului *Catalogului Femeilor*, care conține două *Eoiai* a unor muritoare iubite de Poseidon, Canace și Eurynome¹. Acest papirus, compus din 12 fragmente de dimensiuni inegale, prin păstrarea în bune condiții a 25 de versuri, întregeste în mod fericit cele 16 versuri ale P. Berl. 7497 (frag. B. Merkelbach), care, la rîndul lui, prin sfîrșitul versurilor a lămurit conținutul P. Oxyr. 421. O parte din primele 8 rînduri ale P. Oxyr. 421 este identică cu versurile 18 — 25 din P. I. F. A. O 322. Data probabilă a manuscrisului egiptean este sec. al II-lea e. n. După propria mărturie a lui Schwartz, descifrarea acestui papir a fost punctul de plecare al întregii lucrări, căci paralel cu studiul fragmentelor Merkelbach, învățatul francez a putut trece la încercarea de reconstituire a structurii *Catalogului* așa cum un paleontolog întregeste din cîteva relieve înfățișarea unei ființe preistorice. Conținutul mitologic al operei este analizat de autor cu o impresionantă desfășurare de erudiție, îndeosebi pe baza apropiierilor cu *Bibliotheca* lui Apollodor și a *Fabulelor* lui Hyginus, considerate de Schwartz drept o adevărată cheie pentru cunoașterea *Catalogului Femeilor*.

În istoria literară a *Catalogului* așa cum este înfățișată în *Pseudo-Hesiodica* (*Essai sur ses origines et sa formation*, p. 485 — 548) se găsește pe larg tratată și problema interdependenței între Homer, Hesiod și autorii *Catalogului*. J. Schwartz atribuie o origine comună *Catalogului* corăbiilor din cîntul II al *Iliadei* și *Catalogului* pretendenților Elenei inclus în *Catalogul Femeilor* (P. Berl. 9739 și 10 560, respectiv frag. 94 și 96 Rz.³, Merk. frag. G p. 21 și frag. II p. 24) pe care le socoate redactate la începutul sec. al VI-lea pentru gloria Atenei. La p. 522 și urm., Schwartz formulează ipoteza existenței unei școli poetice în Asia, protejată de o dinastie locală (Enneazii din Skepsis, cum propusese deja Paul Mazon?), de la care provin cînturile XX și XXI din *Iliada*, imnul homeric către Afrodită², unele pasaje din *Odissea*, cum ar fi bunăoară, cîntul VII, v. 56 și urm. (descendența lui Poseidon cu Periboia), sfîrșitul *Theogoniei* și unele fragmente din *Catalogul Femeilor*. La p. 528 J. Schwartz compară discursurile celor doi bătrîni din *Iliada*, al lui Phoinix (cîntul IX, v. 434 — 605) și al lui Nestor (cîntul XI, v. 656 — 803) cu P. Berl. 9777 iar contingențele între *Nekyia* din cîntul XI al *Odissei* și fragmentele asemănătoare din *Catalog* sînt pe larg discutate, uneori împotriva părerilor lui Page și Merkelbach. Penultima

¹ Reconstituirea începutului *Catalogului Femeilor*, așa cum este prezentată de Schwartz, infirmă propunerile de reconstituire ale lui Klaus Stiewe, *Zum Hesiodpapyrus B. Merkelbach* (P. Berl. 7497 și P. Oxyr. 421) publicate în *Hermes* 88, 1960, p. 253 — 265. Stiewe propunea o stemă a Eolizilor în care este vorba despre Bellerofon și părinții lui.

² Cf. articolul lui Fr. Solmsen, *Zur Theologie im grossen Aphrodite-Hymnus*, în *Hermes*, 88, 1960, p. 1—13.

parte a lucrării se ocupă cu influențele literare ale *Catalogului Femeilor*. *Pseudo-Hesioda* se încheie cu istoricul edițiilor și al lucrărilor filologice despre Corpusul Hesiodic.

Monumentala reconstrucție la care s-a angajat Schwartz, include, afară de paginile consacrate *Catalogului Femeilor* monografiile ale fiecărei opere pseudo-hesiodice.

Cartea lui J. Schwartz reprezintă cea mai importantă contribuție adusă pînă în prezent studierii fragmentelor pseudo-hesiodice. Cu toate acestea, *Pseudo-Hesioda* lasă o urmă de neliniște în mintea cititorului, caracteristică lecturii tuturor studiilor în care găsim încercări de profilare a stratigrafiei poemelor epice grecești. Excluderea *Catalogului Femeilor* din rîndul operelor autentice hesiodice este poate prea categorică așa cum o face Schwartz. Autenticitatea *Catalogului*, care a dăinuit spre deosebire de celelalte lucrări de școală hesiodică pînă în perioada bizantină, nu a fost contestată de nimeni. Singur Asclepiades din Myrlea, aparținînd școlii din Pergam, trece în rîndul operelor apocrife *Marile Eoiai*, pe care J. Schwartz le identifică cu *Catalogul Femeilor*. Ipoteza din *Pseudo-Hesioda* cu privire la geneza *Catalogului* (vezi îndeosebi p. 495 și urm.) se sprijină pe comparații cu unele straturi din epopeile homerice databile în secolul VI î. e. n. Acceptarea acestei ipoteze implică însă acceptarea teoriei analiste a formării *Iliadei* și a *Odiseei* pînă tîrziu în sec. al VI-lea. Recentele studii homerice sînt, în general, orientate împotriva acestei păreri. Hiatal între Hesiod și timpul de formare a *Catalogului* așa cum îl stabilește Schwartz, ni se pare prea lung, deși Schwartz este de acord cu circulația unei scheme primitive a *Catalogului*, anterioră chiar lui Aleman, în secolul al VII-lea. Cu excepția *Astronomiei* (sau *Astrologiei*), catalog al ivirii și apusului astrelor, tendința generală a studiilor lui Schwartz este de a socoti poemele din Corpusul hesiodic de dată recentă.

Meritele cărții lui J. Schwartz sînt considerabile. Datorită savantului papirolog francez, începutul *Catalogului Femeilor* este actualmente bine cunoscut, ca și liniile generale ale conținutului. Identificarea centrelor antice în care s-au dezvoltat școli de poezie hesiodică în secolul al VI-lea (Chalkis, Samos, Eretria, Miletul, Naupaktos, Atena, care cucerește Chalkisul în 506 î.e.n. ș. a.) este făcută cu deosebită competență. J. Schwartz a pus la îndemina tuturor celor interesați de probleme hesiodice un instrument de lucru de prim ordin, în care problemele sînt tratate exhaustiv.

2. *Lucrările lui Heinz Munding despre Hesiod*. Cu cîțiva ani în urmă, filologul vest-german Heinz Munding a publicat o serie de studii despre Hesiod prin care urmărea, continuînd o linie deja trasată de Wilamowitz și de Dornseiff, să stabilească puncte de contact nu numai în direcția Homer-Hesiod, ci și invers, în direcția Hesiod-Homer³. H. Munding a reunit rezultatele la care a ajuns într-o carte de dimensiuni reduse, *Hesiods Erga in ihrem Verhältnis zur Ilias*, Frankfurt, Klostermann, 1959, 179 p. Cartea poartă subtitlul *Ein Vergleich und seine Folgerungen für die Entstehung der Gedichte*.

Cartea lui H. Munding, care conține multe observații pline de interes, are un viciu de fond, și anume, un cîmp de investigații mult prea strîmt în raport cu traducerea și publicarea textelor epigrafice orientale care îngăduie o viziune cu totul nouă asupra genezei poemelor hesiodice.

Unul din obiectivele urmărite de Munding este acela de a dovedi că tema *Eris*-ului a fost preluată de Hesiod de la Homer și dezvoltată într-un spirit nou, în concordanță cu timpul și mediul social în care a trăit Hesiod. Tezele sale despre *Eris*, Munding le expuse deja într-un articol intitulat *Eine Anspielung auf Hesiodos Erga in der Odyssee*, în *Hermes*, 83, 1955, p. 51—68;

³ Asemenea încercări au fost considerate cu totul inconsistente de profesorul maghiar I. Trencsényi-Waldapfel încă din 1955, cînd a publicat la Budapesta studiul său despre Homer și Hesiod, pe care noi l-am folosit în traducerea rusă, apărută în 1956.

el le-a reluat într-un articol mai recent, *Die böse und die gute Eris*, *Gymnasium*, 67, 1960, p. 409 — 422.

Vom încerca, foarte pe scurt, să prezentăm esențialul acestei apropieri între Homer și Hesiod, așa cum a fost tratată de Munding. H. Munding a studiat sensurile cuvintului *eris* la Homer și Hesiod în conexiune cu cele ale cuvintului *ergon*. Punctul de plecare este foarte promițător. Munding arată că la Homer, în nici unul din pasajele analizate cuvintul *ergon*, „muncă”, „lucrul”, nu are încă semnificația morală pe care a căpătat-o la Hesiod. La Homer și războiul era privit ca un *ergon* și încă uuul din cele mai însemnate. Puternicul accent moral pus asupra cuvintului de Hesiod în *Erqa* 28, 311, 316 etc. nu poate fi înțeles nicăieri la Homer. Cu toate acestea, după Munding, în *Odiseea*, XVIII, 362 — 364 se găsește o abatere de la constatările făcute, inexplicabilă altfel decât pe calea unei directe influențe hesiodice :

Ἄλλ' ἐπεὶ οὖν δὴ ἔργα κακὰ ἐμαθες, οὐκ ἐθέλῃσεις
ἐργον ἐποιχεσθαι, ἀλλὰ πτώσσειν κατὰ δῆμον
βούλει, ὅφρ' ἂν ἔχῃς βόσκειν σὴν γάστρ' ἀναλτον

Opoziția între *ἔργα κακὰ*, *πτώσσειν κατὰ δῆμον* și cuvintul *ἐργον* este unică la Homer. Dacă sînt luate în considerare și cuvintele lui Ulise din versurile următoare :

εἰ γὰρ νῶιν ἔρις ἔργοιο γένοιτο
ὦρῃ ἐν εἰαρινῇ, ὅτε τ' ἤματα μακρὰ πέλονται
ἐν πόλῃ

în sintagma *ἔρις ἔργοιο* se remarcă, pentru prima oară, la Homer, ideea *întrecerii în muncă*. Din toate pasajele analizate de Munding, numai versurile din *Odiseea* VIII, 209 — 211 :

Ἄφρων δὴ κεῖνός γε καὶ οὐτιδανὸς πέλει ἀνὴρ
ὅς τις ξεινοδόκῳ ἔριδα προφέρηται ἀίθλων
δῆμῳ ἐν ἀλλοδαπῷ

se apropie de *ἔρις ἔργοιο* prin *ἔριδα ἀίθλων*, „întrecere în luptă”.

La Homer nu există nici o distincție calitativă a noțiunii de „întrecere”. Opoziția între „întrecerea bună” și „întrecerea rea” este autentică hesiodică⁴. Această observație îl determină pe Munding să formuleze ipoteza că poetul *Odiseei* a introdus în cîntul XVII concepția hesiodică despre *Eris*. Îndemnul lui Ulise către Eurymachos privește tocmai cositul și aratul, principalele activități de care se ocupă poetul *Muncilor și Zilelor*. A treia formă de întrecere la care este invitat Eurymachos de Ulise, lupta dreaptă (376 — 379), a fost considerată neautentică încă de Wilamowitz și de Finsler. Introducerea acestor versuri într-un pasaj în care este vorba despre întrecere în activitatea creatoare e posibil să reprezinte, după Munding, însuși nucleul *Agonului*.

Deși prudent și rezervat în concluziile pe care le înfățișează, Munding persistă pe linia stabilirii de influențe în direcția Hesiod-Homer. Încercarea la care Agamemnon supune armata (*Ilada*, II, 105 — 154) trădează de asemenea, după autor, o influență hesiodică (p. 148 a cărții citate). Atitudinea unei colectivități din timpurile eroice, bucuroasă să nu mai lupte și să se întoarcă acasă, nu poate fi explicată decât în spiritul pacifismului hesiodic.

Aceste două exemple pe care le-am ales din studiile lui Munding despre interdependența Homer-Hesiod ni s-au părut caracteristice pentru metoda de lucru a filologului vest-german. Ideea de a urmări evoluția semantică a unor termeni comuni la Homer și Hesiod și de a studia prefacerile sociale intervenite la începutul mileniului I în Grecia este excelentă. Nu acesta a fost

⁴ *Eine Anspielung...*, Hermes, 83, p. 62; cf. Kurt von Fritz, *Das Hesiodische in den Werken Hesiods*, Entretiens sur l'antiquité classique, Fondation Hardt, Genève, 1960, p. 38.

însă obiectivul principal urmărit de autor. El s-a pierdut într-o serie de detalii care uneori l-au dus spre concluzii inacceptabile. Așa de pildă, părerea că „cearta” dintre Ahile și Agamemnon, cu urmările ei funeste, a inspirat pe Hesiod în desfășurarea conflictului cu Perses, în sfaturile (ὑποθήκαι) pe care poetul le dă mezinului, nu a fost primită cu simpatie de critică⁵. Lipsa de concordanță între valoarea reală a multora din observațiile comparative făcute de Munding și tendința de a demonstra o teză numai de dragul originalității, poate să dea de gândit tuturor celor care merg pe acest drum. Motivele care l-au îndemnat pe Hesiod să compună *Erqa* (p.55 a cărții citate) nu pot fi reduse la dorința lui Hesiod de a răspindi în Beoția o operă superioară *Iliadei* pe plan moral, după cum nici principii de viață hesiodice, dacă pot fi găsite la Homer, nu înseamnă o influență directă. În lumina culegerilor de proverbe și maxime morale care au circulat în Orient, de care P. Walcot s-a ocupat într-un articol de curind publicat în *Revue des Études Grecques*, este mai plauzibil să presupunem că ambii poeți au avut la dispoziție un cîmp comun de inspirație. Studiile lui Munding dovedesc că în Occident problema homerică este încă tratată de unii cercetători din punctul de vedere al teoriei straturilor. Ca și J. Schwartz, Heinz Munding rămîne încredințat că epopeile homerice și-au căpătat forma definitivă abia în secolele VII — VI î. e. n.

3. *Hesiod și tradiția literară orientală din mileniul al II-lea*. Mai fructuoase și cu rezultate unanim acceptate, s-au dovedit încercările de apropiere între vechea poezie orientală și începuturile poeziei din aria greacă. În darea noastră de seamă ne vom opri la studiile făcute de profesorul vienez Albin Lesky și de P. Walcot.

În anul 1955 Albin Lesky a publicat în *Saeculum* VI, 1955, p. 32 — 52 un articol intitulat *Griechischer Mythos und Vorderer Orient*, în care găsim și astăzi încă o bună sinteză a problemei care ne preocupă. Pe acea vreme A. Lesky nu era la prima încercare în domeniul literaturii antice comparate. În 1950 publicase deja studiul său *Hethitische Texte und griechischer Mythos*⁶, bazat pe cele mai recente traduceri și interpretări ale textelor orientale, ca acelea ale lui H. G. Güterbock, de pildă, sau acelea, puțin mai vechi, ale lui H. Otten. Între timp a apărut la Princeton colecția *Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament* (ANET) îngrijită de J. B. Pritchard (1950 și 1955) precum și transcrierea „Cîntecului lui Ullikumi”, *The Song of Ullikumi*, Revised Text from the Hittite Version of a Hurrian Myth, făcută de Güterbock în *Journal of Cuneiform Studies*, 1951, p. 135 și urm., 1952, p. 8 și urm.

La douăzeci de ani după F. Dornseiff, Lesky relua sistematic problema substratului orientat în vechea literatură greacă sprijinindu-se pe date mai bogate și mai sigure decît cele pe care le avusese la dispoziție Dornseiff. Conținutul articolului publicat în *Saeculum*, Lesky l-a folosit și pentru redactarea capitolului *Hesiod* din cartea sa *Geschichte der griechischen Literatur*, Berlin, 1958.

Contribuția profesorului Lesky pentru cunoașterea genezei poemelor cosmogonice și teogonice din Grecia arhaică este însemnată mai ales prin claritatea desăvîrșită a expunerii și prudența contururilor pe care le trasează. A. Lesky atrage în permanență atenția asupra primejdiei panorientalismului care a împins pe mulți învățați de odinioară, printre alții și pe Jensen, spre identificări facile și greșite. Actualmente însă, susține Lesky (articolul citat din *Saec.*, p. 45), ne este îngăduit să trecem la o reconsiderare a începuturilor literaturii grecești în calitatea lor de produs al întregului complex cultural mediteranean.

⁵ Vezi de pildă recenzia Margaretei Riemschneider în *DLZ*, anul 83, caietul 11, nov. 1962, col. 984, sau articolul citat al lui K. von Fritz, p. 44.

⁶ *Anzeiger der Öst. Akad. d. Wiss., phil. hist. Klasse*, 1950, p. 137.

Cu ajutorul textelor hurrito-hittite publicate de H. Otten, H. G. Güterbock, J. B. Pritchard și alți orientaliști, astăzi pot fi stabilite unele fire de legătură sigure între miturile orientale și *Theogonia* hesiodică.

Pe vremea împăratului Hadrian, un literat din Byblos, anume Herrenius Philon, a scris o Φοινικικά. După propriile sale mărturii, Philon s-a inspirat în prima parte a *Istoriei feniciene* după opera unui compatriot, Sanchuniathon, care a compus poeme cosmogonice încă înaintea războiului troian. Excerpte din Philon se găsesc la Eusebios în *Praeparatio Evangelica*. Philon conta ca un plagiator după Hesiod când publicarea tăblițelor ugaritice de la Ras-Schamra (nordul Siriei), dateate între 1400 și 1200 î. e. n. a răsturnat aprecierile de pînă acum asupra lui Philon⁷.

Astăzi nu mai încape nici o îndoială că Hesiod a cunoscut sub o formă oarecare tradiția orientală a succesiunii unor stăpîni ai cerului. Dacă originea acestei tradiții este cumva sumeriană, acest lucru nu s-a stabilit încă.

Mitul oriental al succesiunii stăpînilor cerului prezintă următoarea ordine: Alalu, Anu, Kumarbi, Zeul trăsnetului și al furtunii; acesta din urmă a fost identificat cu divinitatea hurrito-hittită Tešub. Această ordine coincide întru totul succesiunii în ceruri așa cum era înfățișată de Philon, adică cu patru componente, din care ultima reprezintă domnia lui Baal, fiul lui El (Timpul). O tăbliță hurrită găsită la Ras-Schamra cuprinde numele dublu El-Kumarbi, ceea ce constituie o trăsătură de unire sigură între seria hurrito-hittită și cea feniciană. Kumarbi este Cronos, divinitatea răsturnată de ultimul stăpîn al cerului, Zeul furtunii, Baal, Zeus, Iupiter Dolichenus⁸.

Kumarbi, în luptă cu tatăl său Anu (Cerul, Uranos în tradiția greacă), îi mușcă sexul și îl înghite. Anu însă îi atrage atenția să nu se bucure de victoria sa, căci din sămînța care va rodi în trupul lui se va naște groaznicul zeu al furtunilor, viitorul dușman al lui Kumarbi. Relatarea textului hurrito-hittit despre mitul succesiunii în ceruri se oprește aici.

Ca și la Hesiod, raportul între Anu și Kumarbi este acela între tată și fiu; Anu este depozitat de sex de propriul lui fiu, întocmai ca Uranos de Cronos. Mitul grec este indiscutabil mai bogat în implicații cosmogonice decît cel hurrito-hittit. Copiii Gaiei îl urăsc pe Uranos care se teme. El își îngroapă copiii într-o peșteră adîncă; Gaia suferă dureri cumplite. Ea este aceea care pune la cale atacul împotriva lui Uranos împreună cu copiii ei. Lovitura este dată cu un cuțit sau o sabie încovoiată cînd zeul cerului vine să se unească cu pămîntul. Așa cum a arătat W. Staudacher⁹, acest mit cosmogonic în care este vorba despre felul cum pămîntul s-a despărțit de cer a fost legat și în Orient, și la Hesiod, de mitul schimbării puterii în cer prin violență. Cuțitul încovoiat (ἄπρη) este un element de cultură materială orientală, amintit și în lupta între Perseu și Gorgona. Hesiod a îmbogățit acest mit prin acela al nașterii Afroditei, considerat de mulți cercetători ai *Theogoniei* ca neautentic.

Noi fragmente descifrate pe tăblițe de lut, foarte deteriorate, îngăduie întrucîtva continuarea povestirii despre Kumarbi. Kumarbi scuipă sămînța înghițită o dată cu sexul lui Anu și pămîntul rodește. La Hesiod, *Theogonia*, 479, Rhea, mama lui Zeus, încredințează și ea pămîntului pe Zeus, ca să-l adăpostască de Cronos. Sfirșitul acestui poem sau serii de poeme cosmogonice hurrito-hittite nu mai este cunoscut.

⁷ Vezi și I. Trencsényi-Waldapfel, *Гомер и Песноп.*, trad. în limba rusă, Moscova, 1956, Editura în limbi străine, p. 30 și nota 26.

⁸ P. Meriggi, *I miti di Kumarbi, il Krono Curricio*. Athenaeum, 31, 1953, p. 101 și urm.

⁹ *Die Trennung vom Himmel und Erde. Ein vorgriechischer Schöpfungsmythus bei Hesiod und den Orphikern*, Diss. Tübingen, 1942; cf. și K. Marót, *Die Trennung von Himmel und Erde*, Acta Antiqua Hung., I, 1951, p. 35–66.

Completarea mitului despre domnia în cer există totuși în *Cîntecul lui Ullikumi*, fiul lui Kumarbi. Povestea lui Ullikumi este cunoscută din tăblițe de proveniență și de epocă diferită. Kumarbi zămisleşte cu o stîncă un monstru de piatră destinat să-l doboare pe dușmanul său, pe Zeul Furtunilor (Teșub). Și la Homer găsim de două ori menționată apariția unor ființe de piatră, și anume în *Iliada*, XXII, 126, sau de lemn, *Odissea*, XIX, 163. Zeități feminine așază copilul pe genunchii tatălui care-i dă numele de Ullikumi. Acest obicei este cunoscut și în tradiția greacă :

Καὶ τοὺς μὲν κατέπινε μέγας Κρόνος, ὥς τις ἕκαστος
νηδύος ἐξ ἑρῆς μητρὸς πρὸς γούναθ' ἔκοιτο

Theog., 459–460

Kumarbi veghează ca Ullikumi să crească. Monstrul de piatră atinge curînd cerul datorită sprijinului pe care-l capătă de la uriașul Upelluri. Zeul furtunilor, înștiințat de Zeul soarelui despre apariția acestui monstru, se arată foarte îngrijorat. Îstar îl consolează, dar Zeul furtunilor trebuie să se pregătească de luptă. După grele încercări, chiar și înfrîngerii, Zeul furtunilor (Teșub), ajutat de ceilalți zei ai cerului, îl doboară pe Ullikumi.

Apropierea între mitul lui Ullikumi și lupta între Cronos și Zeus nu poate fi întâmplătoare, cu toată deosebirea de amănunte pe care A. Lesky o analizează cu minuțiozitate. Și în povestea lui Ullikumi și în cea a lui Hesiod zeul doborît naște un monstru cu scopul de a da o lovitură hotărîtoare. La Hesiod, Typhoeus n-are nimic de a face în înfîțișarea lui cu Ullikumi. În ambele poeme însă noul stăpîn al cerului posedă ca armă de luptă fulgerul și este ajutat și de alți zei. Afară de punctele de contact cu *Theogonia* hesiodică, A. Lesky stabilește multe alte conexiuni între Cîntecul lui Ullikumi și poezii lirice greci, Eshil etc., ceea ce dovedește că tradiția mitologică greacă își trage seva dintr-o tradiție mai veche, cu care a venit în contact încă din perioada miceniană¹⁰. Cu multă pondere, Lesky arată totuși că în explicarea formării mitologiei grecești tradiția orientală trebuie folosită în chip rațional. În aria greacă procesul de antropomorfizare a forțelor cosmogonice și teogonice este în continuă întărire începînd cu mileniul I î.e.n. Hesiod, alcătuiindu-și poemul cosmogonic și teogonic face un pas însemnat față de Orient. În *Theogonia* nu e vorba numai de felul cum domnia a fost smulsă părinților de succesori, ci și de triumful lui Zeus care echivalează cu triumful ordinii în lume, al împărțirii atributelor puterii între zei. Grandcarea domniei lui Zeus nu a fost niciodată subliniată de Homer în chipul cum a făcut-o Hesiod. Abia Eshil va amplifica ideea hesiodică pentru a o pune în slujba interesului Atenei¹¹.

În articolul *Hesiod and the didactic literature of the Near East*¹², P. Walcot se ocupă de probleme asemănătoare cu cele tratate de Lesky, însă raportate la *Munci și Zile*. Walcot este de acord cu părerea, astăzi în general acceptată, că primele contacte culturale între Orient și Grecia s-au stabilit în perioada miceniană. În considerațiile sale Walcot s-a orientat după textele publicate de J. B. Pritchard în ANET (1955), W. F. Albright, *Wisdom in Israel and in the Ancient Near East*, Supplements to Vetus Testamentum, III, Leyda, 1955, textele didactice publicate de S. N. Kramer după tăblițele sumerice și, mai ales, după culegerea

¹⁰ Cf. T. B. L. Webster, *From Mycenae to Homer*, Londra, Methuen, 1960, p. 50 și urm.

¹¹ Modul cum Eshil a preluat și valorificat moștenirea hesiodică a fost tratat de Fr. Solmsen într-o carte intitulată *Hesiod and Aeschylus*, Ithaca, New York, 1949.

¹² Articol publicat în *Revue des Études Grecques*, 1962, p. 13–36.

de proverbe sumeriene publicată de E. I. Gordon, *Sumerian Proverbs: Glimpses of every day life in ancient Mesopotamia*, Philadelphia, 1959.

Walcot arată că motivele comune literaturii didactice orientale și literaturii hesiodice sînt două: a. disputa între doi adversari, frați, tată și fiu, amici etc. care se laudă pe rînd și apoi se iau în deridere unul pe celălalt. Această formă de *agon* se petrece în textele orientale nu numai între oameni ci și între animale, pasăre și pește, bunăoară, sau între obiecte inanimat, toporul și plugul, sau între anotimpuri, vară și iarnă. Nici una din disputele între animale cunoscute astăzi în vechile texte orientale nu se potrivește cu *aiosul* hesiodic despre uliu și privighetoare, dar prototipul este evident oriental. Două din asemenea dispute pot fi recunoscute în fabulele esopice. În lumina lămuririlor lui Walcot, ipoteza lui H. Munding despre neînțelegerea între Hesiod și Perses ca un decal homerice nu mai are consistență; b. mitul virstei de aur, tradiție comună în Mesopotamia, Persia, Egipt. Apropierea acestui mit de tradiția greacă și de Hesiod a fost în anii din urmă reluată în discuție după E. Meyer și R. Reitzenstein de I. Trencsényi-Waldapfel și de J. Gwin-Griffiths. Afinitatea de conținut între tăblițele orientale care cuprind sfaturi practice, precepte, instrucțiuni morale și sfaturile adresate de Hesiod lui Perses este pe alocuri surprinzătoare, deși, evident, putem avea de a face cu simple coincidențe.

O altă comparație se impune între *Erga* și un calendar agricol găsit pe o inscripție din Palestina, la Gezer, nu departe de Ierusalim (art. citat, p. 21). Traducerea inscripției se află în colecția *Documents from Old Testament Times* (DOTT), publicată de D. Winton Thomas în 1958. Calendarul palestinian enumeră toate muncile agricole care se desfășoară din septembrie pînă în august. După textul cu caracter mnemonic se pare că inscripția reprezintă un exercițiu de școală. Dacă se ține seama că și tăblițele sumeriene au dat la iveală un calendar al fermierului de aproximativ 100 de rînduri, care enumeră muncile agricole începînd cu mai-iunie, concluzia pe care o trage P. Walcot e că și Hesiod a cunoscut existența unor calendare de acest fel. Calendarul pe care l-a întocmit el, ținînd seama de un ciclu anual al muncilor agricole, nu are nimic de-a face cu aceste calendare orientale. În *Erga*, Hesiod a întocmit un calendar local, destinat unei circulații regionale. Cu toate acestea, Hesiod a cunoscut cu siguranță poeme asemănătoare cu al lui.

Două texte babiloniene, un imn adresat zeului soarelui Samash, aparținînd bibliotecii lui Așšurbanipal (sec. VII î.e.n.) și altul care conține o culegere de sfaturi despre înțelepciune (côpii babiloniene datate între 700 și 450) atestă alte surprinzătoare contingențe cu Hesiod. Samash, zeul soarelui, are aceleași atribute pe care le posedă Zeus la Hesiod. În imnul închinat lui Samash se află o enumerare a descendenței oamenilor necinstiți care amintește de *Erga*, v. 225 și urm., 238 și urm., 282 și urm., iar în sfaturile despre înțelepciune unele îndemnuri sună identic cu cele ale lui Hesiod. Iată cîteva exemple: „nu te lăsa tîrît de invidie în relațiile cu semenii tăi” (cf. *Erga*, 28—29), „abține-te de la certuri, nu-l vorbi de rău pe aproapele tău” (cf. *Erga*, 721), „nu jura fals”, ș.a.m.d.

Și unele texte egiptene publicate în ANET de Wilson merită să fie luate în considerare pe linia unei comparații cu Hesiod. Aceste texte, care aparțin sec. XII—X î.e.n., reprezintă apeluri la justiția divină și instrucțiuni morale (ὑποθήκαι) care amintesc cum nedreptatea și silnicia grea domnesc pe pămînt. Instrucțiunile atribuite vizirului regal Ptah-hotep amintesc pe cele din *Erga*: omul bun profită de sfaturile bune (cf. *Erga*, 295—297); frauda aduce eventual bogăție, dar justiția triumfă (cf. *Erga*, 321—326). În aceste „instrucțiuni” sînt discutate pe rînd situații practice din viața socială, problema moștenirii pămîntului, comportarea diferiților moștenitori etc. Aceleași aspecte le prezintă și instrucțiunile regelui Meri-Ka-Re, din perioada premergătoare prăbușirii vechiului regat unde pot fi în plus citite și sfaturi cu privire la înjghebarea unei gospodării agricole.

Hesiod nu a cunoscut direct nici una din aceste scrieri specifice Orientului din mileniul II și începutul mileniului I. Este incontestabil însă că poetul-păstor de la Askra nu era străin de obișnuitele preocupări literare ale vremii sale și că originea sa asiatică a contribuit într-o oarecare măsură la familiarizarea poetului cu temele tratate în Orient. Ar fi fost de dorit ca P. Walcot, în articolul său atât de bine documentat, să adauge că totuși, în compozițiile hesiodice, specificul local a jucat un rol hotărâtor. Realitățile sociale din Beoția alcătuiesc substratul principal din *Erga*, motivul cel mai puternic care l-a îndemnat pe Hesiod să scrie un asemenea poem. Contingențele cu textele orientale de aceeași factură dovedesc doar că Hesiod aparținea unor cercuri de rapsozi în care asemenea teme se cântau în mod obișnuit. Este tocmai ceea ce susțin și cei mai autorizați cercetători actuali ai poemelor hesiodice.

4. *Compoziția și structura poemelor hesiodice.* Așa cum a existat și există încă o problemă homerică, în veacul trecut s-a ivit și o problemă hesiodică; ea a fost dezvoltată îndeosebi prin studiile lui Wilamowitz și Jacoby. Interesul pentru problema hesiodică, departe de a fi epuizat este actualmente întreținut de studiile lui K. von Fritz, W. J. Verdenius, G. S. Kirk și P. Walcot.

În volumul *Hésiode et son influence*, publicat în 1960 la Geneva sub auspiciile Fundației Hardt¹³ se găsesc reunite trei din studiile pe care le vom lua în considerare și anume: K. von Fritz, *Das Hesiodische in den Werken Hesiods*, p. 1—48, G. S. Kirk, *The Structure and Aim of the Theogony*, p. 61—95 și W. J. Verdenius, *Aufbau und Absicht der Erga*, p. 109—159.

Între aceste studii se află concordanțe dar și divergențe de păreri. Există, de pildă o apreciere comună asupra lipsei unui plan compozițional în ambele poeme hesiodice. Nici *Theogonia*, nici *Erga* nu au înțelegerea și unitatea de concepție a epopeilor homerice. Profesorul von Fritz, de la Universitatea din München, și-a luat asupra sa sarcina să lămurească „ce este hesiodic” în textul păstrat astăzi sub numele lui Hesiod din Askra. Evident, acest lucru este dificil, căci unele date noi pot răsturna presupuneri vechi. Von Fritz și-a propus următoarele obiective: a. delimitarea acelor pasaje care cuprind mărturii direct legate de viața și activitatea poetului; b. stabilirea influențelor străine asupra lui Hesiod însuși; c. stabilirea versurilor hesiodice de cele nehesiodice. Ca și G. S. Kirk, von Fritz a ridicat problema timpului când poemele hesiodice au fost fixate în scris și durata eventuală a circulației lor pe cale orală.

În cercetarea pe care a întreprins-o, von Fritz a examinat mai întâi metodele de lucru ale precursorilor, mai ales cele ale lui Felix Jacoby. Von Fritz a demonstrat cu strălucire (*art. cit.*, p. 6 și urm.) că cei mai mulți editori și comentatori ai lui Hesiod au fost ispițiți să înlăture pasaje din textul hesiodic ca o consecință a faptului că n-au ținut seama de *specificul poeziei hesiodice*. Înlănțuirea logică desăvârșită, unitatea tratării unui mit sau a unei serii de mituri, existența unui plan de lucru nu sînt atributele poeziei hesiodice. A judeca *Theogonia* și *Erga* după asemenea criterii, înseamnă a alege o cale greșită.

Materia mitică tratată de Hesiod era probabil bine cunoscută în veacurile VIII—VII î.e.n. (*art. cit.*, p. 15). Principala problemă hesiodică constă în a urmări aportul original al lui Hesiod în dispoziția acestei materii care, așa cum s-a dovedit actualmente, era comună în tot bazinul estic mediteranian. Hesiod a polarizat în jurul unor nuclee mitice bine cunoscute, elemente dispartate pe care însă le-a grupat în sprijinul unei idei dominante: sublinierea binefacerilor domniei lui Zeus. Întreaga operă hesiodică a fost scrisă sub impresia noilor concepții grecești

¹³ Fondation Hardt pour l'étude de l'antiquité classique, *Entretiens*, Tomul VII, *Vandœuvres*, Genève, sept. 1960.

despre antropomorfizarea zeilor și a progresului civilizației omenești legat de domnia olimpienilor¹⁴. Mai mult încă, Hesiod s-a străduit să arate că victoria pe care Zeus a obținut-o asupra forțelor potrivnice i se datorează în exclusivitate. Ajutoarele pe care Zeus le-a avut în lupta cu titanii reprezintă doar potențe subordonate lui. Pasionant de urmărit este și modul în care Hesiod a tratat raporturile între divinitățile preolimpice (pregrecești) și cele olimpice, între divinitățile care intruchipează forțe ale naturii și cele care sînt personificări ale abstracțiilor în cadrul unei religii care nu recunoaște Binele și Răul ca principii supreme.

Între *Theogonia* și *Erga* există o certă continuitate de compoziție. În *Erga* poetul se adresează lui Zeus în calitate de zeu al dreptății. De această credință nestrămutată în triumful dreptății leagă Hesiod lanțul sfaturilor și al indemnurilor la muncă către Perses. Ambele poeme sînt străbătute de o undă de tristețe, vizibilă îndeosebi în mitul lui Prometeu și în cel al Pandorei, cînd Hesiod ia în considerare atitudinea oamenilor față de zei.

Studiul lui von Fritz despre Hesiod este una din cele mai frumoase analize care au apărut în ultima vreme asupra poeziei hesiodice. Paginile pe care le-a scris von Fritz despre aparenta inconsecvență logică din compoziția hesiodică sînt din cele mai convingătoare. Subscriem fără rezervă ideilor din următorul pasaj: „... schlechte Disposition, unlogische Gedankenfolge, mangelde Überleitung und dergleichen. Jacoby hat dies in seiner Weise für die Theogonie auch mit grosser Konsequenz durchgeführt. Aber die erste Hälfte der Erga zeigt noch deutlicher als die Theogonie, dass man das ganze Gedicht, und gerade das Dichterische daran, zerstören muss, ja, dass man im Grunde nichts übrig behält, wenn man darin wirklich konsequent sein und alles was nach den für einen guten Schulaufsatz geltenden Regeln anstössig ist, als unrecht entfernen will”¹⁵. Talentul poetic spontan, plin de prospețime și sinceritate al lui Hesiod, a fost admirabil pus în valoare de von Fritz. A studia după principiile stratigrafiei analitice operele lui Hesiod, înseamnă, după von Fritz, a ignora întrucitva forța poetică care menține coeziunea întregului. Von Fritz își încheie expunerea cu părerea elogioasă pe care o avea despre Hesiod cel mai pedant poet al Alexandriei, Calimah. Poetul admira în special καθαρτης hesiodică, referindu-se la claritatea fluxului de idei neîntinată de adaosuri supărătoare.

Așa cum și-a redactat studiul, profesorul von Fritz ne apare drept un unitarian convins, deși ca orice unitarian din zilele noastre, el recunoaște posibilitatea adaosurilor care nu impietează cu nimic liniile fundamentale ale ansamblului.

G. S. Kirk, profesor de greacă la Cambridge, este în schimb partizanul vechii „Kerntheorie”. În analiza pe care o face asupra *Theogoniei* el recunoaște un nucleu care a suferit expansiuni și retractări, precum și citeva interpolări mari, propuse ca atare de Wilamowitz și Jakoby. Cu toate acestea, Kirk aduce un punct de vedere nou, care se apropie de cel al lui von Fritz. Actuala înfățișare a *Theogoniei* nu trebuie explicată pe calea adaosurilor, ci din studiul elaborării primare, adică hesiodice (*art. cit.*, p. 67 și urm.). Ca și epopeile homerice care s-au ivit în Ionia, *Theogonia* a luat probabil ființă în cercurile de rapsozi beoțieni, însă spre sfîrșitul perioadei de glorie a culturii grecești (sec. VII î.e.n.). Hesiod însuși a fost un rapsod. *Theogonia*, după înfățișarea pe care o are, a circulat probabil mai întîi sub formă orală, întocmai ca și alte producții epice asemănătoare despre zei și eroi. Ordinea puțin riguroasă a expunerii, contradicțiile, lipsa de simetrie, sînt tot atîtea caracteristici ale *recitării rapsodice*; expansiunile și adaosurile ulterioare n-au modificat esențial compoziția poemului. După această teză, pe larg argumentată, Kirk trage o concluzie identică cu cea a lui von Fritz: „This forms one overwhelming argument against the kind of endeavour undertaken by Jakoby in his edition:

¹⁴ Această teză a fost pe larg tratată de Fr. Solmsen în cartea sa *Hesiod and Aeschylus*, Ithaca, New York, 1949.

¹⁵ *Art. citat*, p. 41.

for the line between what is so anomalous that it must be due post-hesiodic interference, and what might be considered legitimate for a singer like Hesiod working on subjects like Hesiod's, is so tenuous and irregular that in many cases it simply cannot be accurately drawn on the evidence available"¹⁰. Rezultatul comun la care au ajuns cei doi filologi, pe căi diferite, este izbitor.

Întorcându-se la teoria simbului primitiv, G. S. Kirk recunoaște trei interpolări majore în *Theogonia*: descrierea Tartarului, episodul lui Typhoeus, lista finală a zeitelor iubite de muritori, preluată dintr-un catalog hesiodic. Motivul pentru care Kirk este de acord cu propunerile mai vechi, în acest sens, este întreruperea ordinii firești a unui pasaj prin episoade diferite ca stil și limbă (art. cit., p. 73). Așa, de pildă, episodul lui Typhoeus, monstru care în altă parte a poemului apare sub numele de Typhaon, întrerupe în mod evident Titanomachia. Deși Kirk recunoaște posibilitatea unei contingențe între rolul lui Typhoeus și cel al lui Ullikummi, rămâne la părerea originii nehesiodice a acestui episod (art. cit., p. 90 – 91).

Theogonia propriu-zisă, este alcătuită, după Kirk, din îmbinarea unei cosmogonii și a unei teogonii, formulă original hesiodică, prin care poetul scoate în evidență triumful lui Zeus. Înfrișgarea Titanilor corespunde unei bătălii decisive. Hesiod nu a inventat materia mitică pe care a înfățișat-o publicului din vremea sa, dar în compoziția orală a poemului se află fluctuații ușor de înțeles dacă ținem seama de existența unor versiuni diferite cunoscute de autor. Cît de mult depinde *Theogonia* hesiodică de sistematizări anterioare nu se poate ști. La această observație a lui Kirk, (art. cit., p. 91), am adăuga că descoperirea știrii elenistice despre un poem cosmogonic al lui Alcman, Ox. pap. 2390, vol. XXIV, atestă că *Theogonia* hesiodică nu era singura compoziție de acest gen. E probabil că originea unora din imnii orfici poate fi împinsă pînă în secolul al VII-lea î.e.n. și că ecouri din preocupările cosmogonice în cercurile rapsodice se află și în cîntul XIV din *Iliada*, v. 200 – 201 și 301 – 302.

W. J. Verdenius este de acord cu dependența lui Hesiod de recitarea rapsodică. Afară de articolul pe care l-am citat în *Entretiens Hardt*, tot în anul 1960 a mai apărut un articol semnat de Verdenius în *Revue des Études Grecques*, 53, p. 345 – 362 intitulat *L'association des idées dans Homère, Hésiode, Théognis*. Ideile exprimate în ambele studii sînt aceleași.

Verdenius a studiat compoziția hesiodică după criteriul *asociației spontane, specifice recitării rapsodice*. Numeroase observații ale profesorului olandez pentru explicarea tehnicii în compoziția hesiodică coincid cu observații formulate de von Fritz și de Kirk. Profesorul Verdenius a supus unui amănunțit examen critic edițiile poemului hesiodic *Munci și Zile* (Rzach, Mazon, Colonna) pentru a lua în discuție pasajele considerate neautentice de editori. În același timp, el a cercetat și păreriile acestor editori, diferite unele de altele, despre compoziția poemului. După părerea sa, majoritatea acestor păreri păcătuiesc pe două căi: a. încercarea de a descoperi un plan acolo unde nu există; b. lipsa oricărui interes pentru progresul lent, dar concret, al expunerii, în formele cunoscute (art. cit., în EH, p. 112). Binecunoscuta propunere a lui Paul Mazon cu privire la planul *Muncilor și Zilelor* nu este acceptată de Verdenius. În locul stabilirii unei scheme de plan, Verdenius își propune să urmărească modul cum progresa gîndirea hesiodică „der Fortschritt des Gedankes”. El indică cum uneori un singur cuvînt este suficient pentru o cotitură a gîndirii. În dezvoltarea unor mituri poetul uită uneori de punctul de plecare, de teza pe care dorea s-o illustreze prin mit (*Ibid.*, p. 126). Mitul vîrstelor, de pildă, nu are o contingență directă cu ideea muncii și a întrecerii constructive, ci indică că oamenii plătesc nu numai greșeala lui Prometeu, ci și propriile lor greșeli (*Ibid.*, p. 127). Verdenius a examinat mitul vîrstelor în *Erga* raportat la concepția generală a lui Hesiod despre progres, o temă care frămîntă de multă vreme pe comentatorii lui Hesiod. El o lămurește prin prisma metodei pe

¹⁰ Art. citat, p. 71.

care a adoptat-o și anume „printr-o obișnuită schimbare a punctului de greutate” (*Ibid.*, p. 132). Hesiod începuse a demonstra că buna stare a oamenilor depinde de legăturile pe care aceștia le întrețin cu zeii. Acesta era sensul mitului Pandorei, „răul” trimis de Zeus oamenilor pe pământ. Muritorii nu știu să prețuiască triumful lui Zeus și al olimpienilor. În comportarea generațiilor succesive de oameni au existat mari fluctuații. Ultima generație, cea în care trăiește poetul, înțelege să-și facă dreptatea cu pumnul (*Erga*, v. 192). De la cuvântul Dike, Hesiod trece apoi la considerațiile ceva mai sistematice pe care le face asupra Dreptății și a Hybrisului. E vorba despre principala luptă antagonică ce se dă în lume și în care, după credința nestrămutată a poetului, Dreptatea va învinge. Aminteam mai sus¹⁷ că religia greacă nu recunoaște principiile supreme ale Binelui și Răului. Ne îngăduim sugestia, că în lupta antagonică între Dike și Hybris, pe care o analizează Verdenius, se poate întrezări o influență orientală de felul aceloră care se găsesc în *Theogonia*. Ajunge oare Dreptatea pentru agonisirea de avere? Răspunsul lui Hesiod este negativ. El dă un sfat cu valoare imperativă: ispășirea greșelilor săvârșite se face prin muncă. De acest sfat se leagă partea a doua a poemului care echivalează cu o expunere de motive imbinată cu sfaturi practice. Hesiod nu și-a încheiat poemul cu un rezumat al ideilor fundamentale (*Ibid.*, p. 155). Acest fapt, după Verdenius, este o consecință directă a lipsei de sistematizare a poemului, astăzi unanim recunoscută de criticii hesiodici. Concluzia lui Verdenius sună astfel: „Das grundlegende Kompositionsprinzip Hesiods ist nicht die Systematik der Klassifikation, sondern die Kontinuität der Assoziation. In Strom der Gedanken tauchen allerhand Probleme auf, um wieder in Ihm zu verschwinden und vielleicht später in einer anderen Gestalt noch einmal zu erscheinen” (*Ibid.*, p. 156).

În încheierea articolului său *Aufbau und Absicht der Erga*, Verdenius recunoaște că la Hesiod nu este vorba de o totală lipsă de ordine în aranjarea materialului. Dar ordinea compoziției hesiodice este deosebit de dinamică și dinamismul ei constă în procedeul asociațiilor spontane.

La un an diferență, P. Walcot publica în *Revue des Études Grecques*¹⁸ un articol intitulat *The Composition of the Works and Days*. Împotriva vederilor lui Verdenius, învățatul englez este de părere că, dimpotrivă, Hesiod se dovedește un poet foarte priceput în gruparea materialului. În *Erga* există chiar un principiu metodologic de grupare a materialului pe care autorul articolului îl numește „ring-composition”, „compoziție bazată pe sistemul concentric”. Acest principiu Walcot îl studiază luind în considerare diferite segmente din *Erga*, printre altele, mitul virstelor.

De acord cu teza că poemele hesiodice poartă încă amprenta unei producții literare bazată pe tradiția orală, Walcot insistă nu asupra forței asociative care, după Verdenius, antrena irezistibil fluxul povestirii, ci asupra repetiției unor versuri identice sau similare¹⁹. Prin asemenea repetiții Hesiod marca începutul sau sfârșitul unei secțiuni. Acesta este principiul compoziției rapsodice denumită de Walcot „ring-composition”. În mitul virstelor, de exemplu, dacă se examinează calitatea morală a oamenilor din generațiile succesive se obține următoarea schemă: 1. primele două virste, de aur și de argint sînt perioade în care oamenii venerază încă pe zeii. Cei din vîrsta de aur, după moarte au devenit *δαίμονες* (*Erga*, v. 122) iar cei din vîrsta de argint *μάχαρας* (*Erga*, v. 141). În schimb, oamenii ticăloși din vîrsta bronzului merg direct

¹⁷ Vezi mai sus, p. 352.

¹⁸ REG, LXXIV, 1961, *The Composition of the Works and Days*, p. 1—19.

¹⁹ În formularea teoriei sale asupra compoziției hesiodice, P. Walcot se sprijină pe observațiile lui B. A. van Groningen, *La composition littéraire archaïque grecque*, Amsterdam, 1958.

în Hades, fără nici o distincție (*Erga*, v. 152). Eroii, care au trăit în vîrsta imediat precedentă celei în care s-a născut poetul, au ajuns în insula fericitilor (*Erga*, v. 171). Semenii lui Hesiod, cei din vîrsta fierului, vor avea o soartă nefericită dacă nu vor asculta de glasul Dreptății. Schema este așadar ABBA. După aceleași criterii Walcot analizează și faimoasa descriere a iernii (*Erga*, v. 504 și urm.) pe care o consideră autentică, împotriva părerii curente. Iată și concluzia lui Walcot: „The myth of the ages of mankind constitutes a straight-forward example of ring-composition. A close look at the rest of the *Works and Days* will reveal much of Hesiod's mastery in the organisation and arrangement of his subject-matter and a subtle employment of ring-composition to bind his material together in a coherent entity” (*art. cit.*, p. 7). După Walcot, „the subject-matter” a poemului *Munci și Zile* este munca. Această temă constituie un element comun tuturor cercurilor din compoziția hesiodică, iar tema justiției divine reprezintă o trăsătură de unire. Prooimionul și Zilele se află în afara limitelor ultimului cerc (*art. cit.*, p. 13). Sfîrșitul poemului are un plan perfect unitar.

Deși pornind de la o premisă identică cu cea a lui Verdenius (compoziția hesiodică depinde încă de recitarea rapsodică) P. Walcot ajunge la o formulare cu totul diferită despre caracterul *Muncilor și Zilelor*: „Our examination enables us to maintain that the *Works and Days* is a poem possessing a unity of design. The same sentiments repeat themselves from one part of the poem to the next, and the whole is bound together by an increasingly skilful use of ring-composition” (*art. cit.*, p. 15). Unitatea fundamentală a poemului nu exclude totuși existența digresiunilor și a expansiunilor. Poetul, printr-un procedeu oarecare știe să revină mereu la tema principală. Aspectul dezlinat (the very looseness, p. 16) al compoziției în *Erga* a fost mult exagerat de comentatori. Dacă lui Hesiod i se admite calitatea de rapsod, trebuie să se țină seama de maniera în care compune rapsodul, după un anumit tip. Nu încape îndoială că între Homer, care se află mai aproape de perioada de glorie a recitării rapsodice, și Hesiod, există o diferență vizibilă. Hesiod este mai puțin rigid, plin de spontaneitate în creația sa, nu se folosește de clișeele obișnuite ale stilului rapsodic. De aici rezultă că poetul nu mai era robul practicilor recitării de altădată. Independența lui Hesiod l-a împins spre un gen de compoziție nou, îndepărtat de schema compoziției homerice.

Părerile exprimate de autorii articolelor pe care le-am prezentat nu sînt atît de divergente cum ar părea la prima vedere. Între cei trei învățați se pot găsi următoarele acorduri: a. Hesiod a fost un rapsod care a trăit în zona Tesaliei și a Beoției unde înflorise o ultimă etapă din dezvoltarea poeziei epice grecești; b. poemele lui trădează aspecte caracteristice recitării rapsodice (diferit expuse de Verdenius și de Walcot); c. nu trebuie făcute prea mari (Kirk) sau de loc (von Fritz, Walcot) concesii metodei analitice care operează cu atheteze îngrijorătoare în corpul poemelor hesiodice; d. talentul marelui poet din Beoția a spart tiparele vechii recitări rapsodice (Walcot) și abaterea de la formele tradiționale a prilejuit suspiciuni mai mult sau mai puțin justificate asupra unității de compoziție în ambele poeme hesiodice.

Aceste trăsături comune nu trebuie să întunerec sensul diferențelor de concepție. K. von Fritz este unitarian; G. S. Kirk, adept al teoriei simbului primordial; Verdenius încearcă să ne convingă că poemele hesiodice n-au nici un fel de plan iar Walcot, dimpotrivă, că ele sînt structurate după un plan bine definit. Dar această diversiune este fertilă pentru alcătuirea unei păreri generale asupra stadiului atins actualmente de studiile asupra compoziției hesiodice, părere care ar putea fi astfel formulată: în compoziția hesiodică, specifică recitării rapsodice tirzii, se găsește o manieră proprie de aranjare a materialului, originală, cu o mare libertate de mișcare; lanțurile asociative au diferite lungimi și diferite procedee de conexiune unele

cu altele ; Hesiod nu a izbutit să sistematizeze fără greș și să coordoneze perfect acest material care trădează și unele influențe orientale ; poetul posedă o forță de convingere puțin obișnuită, rectitudine morală, sensibilitate în fața frumuseții morale și din natură ; el este totodată și un gânditor, ambele poeme fiind compuse conform unor concepții limpezi despre viață și lume. Aceste concepții joacă rol de liant nu numai între părțile compoziției fiecărui poem în parte, ci și între cele două poeme.

Într-o dare de seamă viitoare ne propunem să continuăm această expunere îndreptându-ne atenția asupra ultimelor interpretări ale miturilor hesiodice, a concepției poetului în general și a lucrărilor care tratează despre stilul hesiodic.
